

УДК 323.21 (575.2)(04)
DOI 10.58649/1694-8033-2024-4(120)-284-289

АБДЫМОМУНОВА К.С.
К.Карасаев атындагы БГУ
АБДЫМОМУНОВА К.С.
БГУ им. К.Карасаева
ABDYMOMUNOVA K.S.
BGU named after K.Karasaeva

**САЯСИЙ ДИАЛОГ АЙМАКТЫК КООПСУЗДУК МАСЕЛЕЛЕРИ БОЮНЧА
ӨЗ АРА АРАКЕТТЕНУУНУН МЕХАНИЗМИ КАТАРЫ**

**ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ КАК МЕХАНИЗМ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
ПО ПРОБЛЕМАМ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

**POLITICAL DIALOGUE AS A MECHANISM OF INTERACTION
ON REGIONAL SECURITY ISSUES**

Кыскача мүнөздөмө: Макалада саясий диалог процессинин түшүнүгү жана эл аралык уюмдардагы мааниси каралаган. Автор, Шанхай Кызматташтык Уюму-Борбордук Азия чөлкөмүндө коопсуздукту жөнгө салуу жана күрөшүү боюнча уюшулган биринчи эл аралык уюм жана көп тараптуу кызматташуу системасындагы маанилүү жаңы звено экендиги жана анын ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары менен милдеттери, эл аралык аренада маанилүү конструктивдүү күчкө ээ экендигин жана ошондой эле Шанхай Кызматташтык Уюму саясий диалогдун жаңы формасынын үлгүсүн аныктаган.

Аннотация: В статье рассматривается понятие политического диалога как процесса и его значение в международных организациях. Автор отмечает, что Шанхайская организация сотрудничества как международная организация, созданная для регулирования безопасности и поддержания стабильности в Центральноазиатском регионе, является важным новым звеном в системе многостороннего сотрудничества, основные направления и задачи деятельности которой имеют большое конструктивное значение на международной арене, а также новой формой политического диалога.

Abstract: The article examines the concept of the political dialogue process and its importance in international organizations. The author notes that the Shanghai Cooperation Organization is the first international organization established to regulate security and combat in the Central Asian region, and is an important new link in the system of multilateral cooperation, the main directions and tasks of which are of great constructive importance in the international arena, and that the Shanghai Cooperation Organization is a new form of political dialogue.

Негизги сөздөр: диалог; саясий диалог; саясий маданият; маданий диалог; Шанхай кызматташтык юм; Европа Биримдиги; Берлин конференциясы; Борбордук Азия.

Ключевые слова: диалог; политический диалог; политическая культура; культурный диалог; Шанхайская организация сотрудничества; Евросоюз; Берлинские конференции; Центральная Азия.

Keywords: dialogue; political dialogue; political culture; cultural dialogue; Shanghai Cooperation Organization; European Union; Berlin conferences; Central Asia.

Ааламдашуу шарттарында мамлекеттердин тышкы саясий мамилелерин өнүктүрүүдө конструктивдүү диалогсуз элестетүү мүмкүн эмес, ал кызыкдар тараптардын жогорку интеллектуалдык деңгээли менен камсыз кылынат, анткени ал көз караштарды, пикирлерди, баа берүүлөрдү, субъекттердин саясий ой жүгүртүү стилдерин ачык

билдирүүгө, алардын макулдугуна жетишүүгө, саясий иштин программасын жана механизмдин иштеп чыгуу таасирин тийгизет.

Саясий диалог процессинде субъекттердин ортосунда макулдашуу түзүлүп, саясий ишмердүүлүктүн программасы жана механизмдери иштелип чыгат. Саясий диалог демократиялык саясий системаны өнүктүрүүнүн аныктоочу шарты болуп саналат. Диалог саясий өнөктөштү түшүнүүнүн ички маңызын ачып берүүчү саясий тажрыйбанын принциби катары байыркы заманда эле белгилүү болгон.

Саясий диалог маселеси биринчи жолу байыркы Грецияда иштелип чыккан. Бул мезгилде диалог түшүнүгү, баарлашуу маданиятынын адеп-ахлактык түзүмү жана баарлашуу түрүндө пайда болгон. Платондун Сократтык диалогдорунун эң чоң ачылыштарынын бири бул суроо, кадимки акылман адамдарга карама-каршы жооп берүү кыйыныраак деген тыянак чыгарган. Сократтын пикири боюнча маектештери анын оор суроолоруна жооп таба албай калганда, алар тактиканы өзгөртүп, суроо берүүчү катары өздөрүнө пайдалуураак көрүнгөн позицияны ээлегенге аракет кылышкан жана ошондо алар биротоло жеңилүүгө дуушар болот.

Диалог түшүнүгү антикалык доордон бүгүнкү күнгө чейин изилденип келет, алсак, Сократ менен Платон чындыкты ырастоо үчүн анын статусун аныкташкан; диалогдун философиясы Л. Фейербахтын, ал эми анын методологиясы М.Бубердин, ошондой эле Х.-Г. Гадамер, Э. Гуссерлдин герменевтика боюнча эмгектеринде диалогдун табияты жана анын структурасы чагылдырылган [2].

Антикалык демократиянын доорунда калыптанган диалогдун маданияты, нормалары, эрежелери, принциптер да азыркы демократиянын маданиятын, баарлашуу маданиятын калыптандыруу үчүн өтө маанилүү. Жалпы, мамлекеттик кызыкчылык, улуттук проблемаларды жана карама-каршылыктарды позитивдүү чечилиши бүгүнкү күндүн реалдуу критерийи болуп саналат, бул мамлекет үчүн зарыл болгон саясий диалогдун технологиясы.

Ошондой эле салттуу кыргыз коомундагы «Манас» эпосундагы «Көкөтөйдүн ашына» көңүл бурсак, Көкөтөйдүн ашы тынымсыз кандуу кармаштар болуп турган кырдаалда, өз жерине түркүн элди чогултуп, мейман достук менен тосуп алып, ак дасторкондун үстүндө баарлашып, журт ынтымагын чыңдоо үчүн ак калпак кыргыз элинин айкөл пейлин көрсөтүшкөн. Демек, “Манас” эпосундагы мындай көрүнүштөр азыркы учурдагы цивилизациялардын, маданияттардын диалогу катары, толеранттуулук, бириктирүүнүн, байланыштыруунун, достоштуруу сыяктуу баалуулуктар менен айкалышып тургандыгын айгинелейт [1].

Азыркы учурда дүйнөдөгү геосаясий өзгөрүүлөрдүн динамикасы мамлекеттердин өзүн-өзү идентүүлүгү боюнча маселелери, экономикалык, техникалык чөйрөлөрдө илимий изилдөөлөрдүн жогорку деңгээли социалдык байланыштарды жана саясий өнөктөштүктү кайра карап чыгуунун зарылдыгын аныктайт. Жогоруда айтылгандардан улам, саясий диалог азыркы саясий турмушта өтө маанилүү конструктивдүү көрүнүшкө айланууда. Диалог жүргүзүү үчүн социалдык-саясий карама-каршылык зарыл, ал саясий диалогду жүзөгө ашыруунун натыйжасында коомдук-саясий бүтүндүккө терс таасирин тийгизбестен тигил же бул түрдө чечилиши же сакталышы керек. Демек, саясий диалог социалдык-саясий маселелерди чечүүдө субъекттердин өз ара баарлашуусунун маданиятын деп түшүнсөк болот.

Саясий диалог процессинде аны жүргүзүүнүн лоялдуу жана ишенимсиз ыкмалары пайда болот. Диалог жүргүзүү учурунда диалогдун принциптерин бурмалоо саясий авантюризмге жана авторитаризмге алып келет, анткени саясий диалогдун негизги талабы - саясий кызыкчылыктарды ишке ашырууда чыр-чатактарды жана тирешүүлөрдү жеңип чыгууну камсыз кылуучу макулдашылган чечимди табуу болуп саналат. Саясий диалог төмөнкү принциптерге негизделет: илимий, партиялуулук, теория менен тажрыйбалардын биримдиги, саясий диалогго катышкан тараптардын тендигин жана өз ара сый-урматтоосун таануу.

Саясий диалогдо бирдиктүү коомдук-саясий кырдаалдын алкагында карама-каршы идеологияларды жана кызыкчылыктарды алып жүрүүчүсү катары иш алып барган каршылаштары болот. Өнүккөн демократияда саясий позициялардагы айырмачылыктар табигый нерсе, бирок карама-каршылыктарды жоюуга өбөлгө түзгөн саясий диалогдун жетиштүү деңгээлде иштелип чыккан тартиби болот. Саясий көйгөйлөр социалдык-маданий бүтүндүктүн кризисине байланыштуу болбогондо, алар диалог аркылуу толугу менен чечилет.

Саясий диалогдун демократиялык функциялары ар дайым көп кырдуу жана ар түрдүү. Диалог социалдык жана саясий чөйрөдө катышуучулардын өз ара кызматташтыгынын өзгөчөлүгү, окшоштуктары, айырмачылыктары ачып берет. Коомдук чөйрөдө диалог аркылуу коомдук мамилелердин субъектеринин кызыкчылыктары жана багыттары аныкталат. Азыркы шартта саясий маданияттардын диалог маселеси өзгөчө теориялык-методологиялык жана практикалык-технологиялык чыңалууга ээ. Ал дүйнөлүк саясий процесстерге жаңы маданияттардын кошулушу, глобалдык жана улуттук мамлекеттик факторлордун өз ара аракеттенүүсүнүн татаалдыгы, кайра куруулардын конфликттик мүнөзү, турмуштук баалуулуктардын иерархиясынын өзгөрүшү ж. б. [7].

Соңку мезгилдерде дүйнөдө саясий диалог мамлекеттердин социалдык жана саясий маселелерин чечүүчү эл аралык бирикмелердин өз ара кызматташтыгында өзгөчө орунду ээлейт. Алсак, Шанхай Кызматташтык Уюму – Борбордук Азия чөлкөмүндө коопсуздукту жөнгө салуу жана күрөшүү боюнча уюшулган биринчи эл аралык уюм. Мамлекет башчыларынын ар бир жолугушуусунда бүгүнкү күндө эң актуалдуу проблемалар талкууланат жана уюмду өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыты да каралат. Шанхай кызматташтык уюмунуна постсоветтик мейкиндиктеги КМШ өлкөлөрүнөн тышкары Кытай мамлекетинин кириши анын маанисин кыйла жогорулатат. ШКУ Борбордук Азия чөлкөмүндө иштеп жаткан башка көп тараптуу механизмдер жана институттар менен катар, уюмдун бардык мүчөлөрүнүн пикири алмашуу боюнча диалог жүргүзүү, көп тараптуу кызматташуу системасындагы маанилүү жаңы звено болуп саналат [8].

Шанхай кызматташтык уюму өзүнүн саясий жана экономикалык потенциалын ишке ашыруу менен дүйнөнүн көп уюлдуу (многполярный) концепциясына толук дал келген кубаттуу эл аралык күч борбору катары саналат. ШКУга кирген мүчө мамлекеттер анын ичинде Кытай туруктуу көп тараптуу саясий жана экономикалык байланыштарды өнүктүрүп, стратегиялык өнөктөштүктү чындап келишет. Ошондуктан Шанхай уюмунун алкагында көп тараптуу кызматташтыкты өнүктүрүү эки тараптуу байланыштарга зыян келтирбеши керек. Мындан тышкары, Россия менен уюмдун башка мамлекеттеринин ортосундагы эки тараптуу кызматташтыкты өнүктүрүү Борбор Азиядагы көп тараптуу кызматташтыкты системалуу түрдө кеңейтүү үчүн негиз болушу керек. Шанхай кызматташтык уюмунун өнүгүшү дүйнөлүк процессте адилеттүү жана заманбап – жаңы эл аралык тартипти орнотууга жардам берет.

Бүгүнкү күндө ШКУнун ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары болуп Борбордук Азиянын жамааттык коопсуздугун, туруктуулугун, экономикалык өнүгүүсүн камсыздоо, терроризмге каршы иш-чараларды биргелешип өткөрүү, гуманитардык чөйрөдөгү кызматташтык, улуттук мыйзамдарды шайкеш келтирүү саналат. "Уюм аймактагы саясий чыңалууну басаңдатууга олуттуу салым кошуп гана тим болбостон, эл аралык аренада маанилүү конструктивдүү күчкө айланды. Бул ар кандай цивилизациялык моделдер, социалдык система жана идеология менен өлкөлөрдүн ийгиликтүү кызматташуусунун мисалы. Байкоочу Индия, Монголия, Иран жана Пакистан сыяктуу бири бирине окшобогон өлкөлөрдүн эсебинен байкоочулардын чөйрөсүн кеңейтүү – алар үчүн "Шанхай рухунун" принциптеринин тартылгандыгынын далили [7].

ШКУга мүчө мамлекеттер менен өз ара тыгыз кызматташтык ШКУнун ишин ийгиликтүү өнүктүрүүнүн чечүүчү фактору болуп саналат, ага мүчө өлкөлөр тарабынан биргелешкен позитивдүү аракеттери жана бул процеске катышкан ар бир мамлекеттин

позитивдүү салымы да зор мааниге ээ. Бул өлкөлөрдүн абалы, алардын ролу, таасири, ошондой эле башкалар менен жагымдуу мамилелери менен аныкталат. ШКУнун жардамы менен Кытай өзүнүн аймактык көйгөйлөрүн чечет, ал негизги каражат катары Борбордук Азия өлкөлөрүн көзөмөлдөп турат.

Ошондой эле ШКУну Европа Биримдиги менен салыштырсак, негизги айырмачылык Европа Биримдиги өзүнө европалык өлкөлөрдү бириктирет, бирок булар бири-бирине кызыкдар болгон эки күчтүү уюм. Россия, Кытай жана Борбор Азиянын төрт өлкөсүн камтыган, дүйнө калкынын дээрлик жарымын бириктирген ШКУ чыныгы эл аралык кубаттуу жана күчтүү аймактык клуб болуп саналат. Уюмдун мүчөлөрүнүн арасында өзөктүк куралга ээ болгон өлкөлөр, ири мунай зат жана газ жеткирүүчүлөр ж. б. олуттуу ресурстардын ээлери да бар. Уюмдун негизги милдеттери экономика жана коопсуздук жаатындагы келечекте аймактык көйгөйлөрдү чечүү жана шарттарды түзүү.

ШКУнун негизги милдеттери, Борбордук Азияны туруксуздуктун жана терроризмдин, диний экстремизмдин жана этникалык сепаратизмдин туруктуу очогунун аймагына айландырбоо, Европа Биримдиги менен Шанхай алтылыгы менен тыгыз өз ара кызматташтыкты өнүктүрүү. Буга байланыштуу көптөгөн батыш саясатчылар жана эксперттер уюмду европалыктар жана америкалыктар үчүн потенциалдуу коркунуч катары көрүшөт, алардын айрымдары ШКУ менен Европа Биримдигинин, ШКУ жана НАТОго каршы турууга аракет кылышат. Бирок, ШКУнун өзгөчөлүктөрүнүн бири ал НАТО сыяктуу аскердик блок эмес, ошондой эле АСЕАН АРФ сыяктуу ортолук позицияны ээлеген кезектеги коопсуздук жыйын да эмес. Ошентип, Шанхай Кызматташтык Уюму саясий диалогдун жаңы формасынын үлгүсү деп айтууга болот, анткени ал өзүнү маани-маңызын толук чагылдырат.

Маданияттар диалогунун контекстинде бул көйгөй заманбап дүйнөнүн бирдиктүү саясий мейкиндигинде ар бир саясий маданияттын өзүн өзү ишке ашыруунун актуалдуулугуна айланат. Ушул кезге чейин дүйнөлүк саясий практикада Батыш маданияты гана өзүнүн принциптерин башкаларга универсалдуу принциптер катары таңуулап, актуалдаштырууну тапты.

Бүгүнкү күндө ар бир мамлекеттин геосаясий масштабдагы жоопкерчилиги жогорулагандыктан, диалогду камсыз кылуу менен аны ишке ашырууга өбөлгө түзгөн саясий маданият сыяктуу фактыны да айтуу зарыл. Бирок саясий маданият инсансыз абстракттуу боло албайт. Ал субъективдүү түрдө аныкталган. Бул ШКУда инсанга багытталгандыгы айкын көрүнүп турат. Саясий диалогдун конструктивдүүлүгү мүчө мамлекеттердин ортосундагы өз ара соода-экономикалык байланыштарды жаңы деңгээлге көтөрүүгө жана аймактык экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк түздү. Ал эми аймактык социалдык, саясий жана философиялык изилдөөлөрдүн деңгээлинде жаңы транчекара түшүнүгү пайда болду.

Ошентип, ШКУнун келечекте өзүнүн аймактык эл аралык коопсуздук системасын куруу тенденциясы Борбор Азиянын чегинен чыгып, ага чектеш Азия региондоруна жайылышы мүмкүн. ШКУнун өнүгүшү жалпы дүйнөлүк процессине адилеттүү жана заманбап – жаңы эл аралык тартипти орнотууга жардам берет. ШКУ маңызы боюнча ар кандай мамлекеттер жана эл аралык бирикмелер тигил же бул формада кошулушу мүмкүн. Бул жерде ачык-айкындуулук жана эл аралык байланыш милдеттери менен консолидациялоо милдеттеринин туура аралашмасын табуу абдан маанилүү. Мына ушуга байланыштуу илимий чөйрөнүн өкүлдөрүнүн жетишкендиктерин жалпылап айтсак болот [4].

2007-жылдын апрелинде Берлинде "Шанхай кызматташтык уюму: ЕБ менен өнөктөштүк мүмкүнчүлүктөрү" темасындагы өкүлчүлүктүү эл аралык конференция болуп өткөн. Конференциянын жүрүшүндө ШКУнун актуалдуу абалы жана келечеги, эл аралык уюмдар, анын ичинде ЕС менен кооперациянын мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө кызыкдар пикир алмашуу болуп, Шанхай Кызматташтык Уюму жана Европа Биримдиги өнөктөштүк диалогу үчүн жакшы өбөлгө болгондугу тууралы маалымдашкан.

Жолугушуунун катышуучулары, эки тараптын өкүлдөрү кызматташууга кызыкдар экендиктерин билдиришип, ЕБге "ШКУнун диалог боюнча өнөктөшү статусун" берүү жана кызматташтыкты уюштуруу боюнча ар кандай варианттарды сунушташкан. Бирок, тилекке каршы өз ара кызыкчылык болгонуна карабай, бүгүнкү күнгө чейин мындай жолугушууларга туруктуу мүнөз бериле элек.

Учурда Европа Биримдигинин жана ага мүчө өлкөлөрдүн тажрыйбасында жарандык диалогдун үч негизги формасы бар:

- ЕБге кирген мамлекеттердин мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигиндеги жарандык коомдун уюмдары менен алардын өнөктөштөрүнүн ортосундагы тик диалог же сектордук жарандык диалог.

- трансверсалдык диалог – ЕБнин институттары менен жарандык коомдун бардык топторунун ортосундагы структураланган жана үзгүлтүксүз диалог катары түшүнүлөт.

- ЕБни өнүктүрүү маселелери жана анын саясаты боюнча жарандык коом уюмдарынын ортосундагы горизонталдуу диалог [6, с. 3].

"Улуттук мамлекеттерден айырмаланып, Евробиримдиктин расмий түзүмдөрү жарандардын уюмдары менен диалогго көбүрөөк даяр" [5, с. 27-36].

Диалогду өнүктүрүүгө анын Европа парламенти, Европа комиссиясы жана Европалык Экономикалык жана социалдык комитет сыяктуу ар кандай институттары тартылган.

Жыйынтыктап айтканда, Европа Биримдиги менен Шанхай кызматташтык уюму биргелешип иштөөгө эки тарап тең эң кызыкдар болгон маселелердин чөйрөсү өтө кеңири. ШКУ менен ЕБтин региондогу кызыкчылыктары – туруктуулукту жана коопсуздукту колдоо, ошондой эле жалпы милдеттерди ишке ашыруу боюнча демилгелер бири-бирине дал келет. Саясий диалогдун маанилүүлүгү мүчө мамлекеттердин ортосундагы соода-экономикалык байланыштарды жаңы деңгээлге көтөрүүгө жана аймактык экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүүгө мүмкүндүк берди. Ошондой эле социалдык-саясий жана философиялык изилдөөлөрдүн чегинде жаңы трансчекара түшүнүгү пайда богондугунда. ШКУ аймактык чыр-чатактарды жана карама-каршылыктарды сырттан жардам сурабастан, өз күчү менен жөнгө салууга жана өзүнүн негиздүү дооматын ачык билдире аларынан кабар берет. Эл аралык мамилелерди өнүктүрүүдө саясий диалогду түзүү альтернативалуу жолдордун бири болуп саналат, ал келечекте тараптарды консенсуска жана кызматташууга алып келиши мүмкүн.

Азыркы учурда эл аралык мамилелердин социалдык-саясий тенденциялары жана эл аралык коопсуздук коркунучтары менен чакырыктар стратегиялык зарылчылык болуп саналат. Узак мөөнөттүү стратегияларды иш жүзүнө ашырууда жана өз ара кызматташууну өнүктүрүүдө эл аралык уюмдардын ишмердүүлүгү маанилүү.

Колдонулган адабияттар

1. Абдымомунова К.С. Кыргыз коомунда саясий диалогдун мааниси.// Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. Специальный выпуск (S), Бишкек, 2019, с. 127-131.

2. Борисенко О.А. Политический диалог как вид диалога культур в условиях глобализации // Научный электронный архив. – Режим доступа: <http://econf.rae.ru/article/4879>

3. Рахманин В.С. Диалог политических культур как демократический процесс». – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/logos/number/49/13.pdf>

4. Воробьев В. Дух Шанхая // Стратегия России, 2006, №6, апрель. – Режим доступа: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1145954975&archive=1145955478&start_from=&ucat=14&

5. Косолапов Н.А. Социальная психология и международные отношения. – Москва: Наука, 1996, 143 с.

6. Никовская Л. И. Социальные основания гражданского общества на Западе и в России: состояние и проблемы // Проблемы становления гражданского общества в России. Вып. 4. – Москва, 2003, с. 33-58.

7. Глазкова Л. ШОС займется парламентской дипломатией // Сайт газеты «РФ сегодня», 2006, №12. – Режим доступа: http://www.russia-today.ru/2006/no_12/~12_content.htm

8. Шаймергенов Т.Т., Тусупбаева Г.А. Роль международных структур в обеспечении международной безопасности в Центральной Азии: перспективы для ШОС и НАТО. – Режим доступа: <http://www.analitika.org/article.php?story=20071014004111495>